

Микола ТУРКОТ,

*завідувач кафедри підтримання державного обвинувачення
Національної академії прокуратури України,
старший радник юстиції,
кандидат юридичних наук*

ДЕТЕРМІНАНТИ ВІЙСЬКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Ключові слова: фактори; причини та умови; військова злочинність; військові формування; військова безпека.

Збройні Сили України та інші військові формування – це не ізольований соціальний механізм, а частина нашого суспільства, тому фактори військової злочинності є наслідком тих соціальних протиріч, що притаманні суспільству в цілому. Йдеться не про всі протиріччя, характерні для розвитку суспільства, а про їх негативні складові, які створюють передумови для вчинення злочинів військовослужбовцями тих формувань і правоохоронних органів, у яких передбачено проходження військової служби.

Злочинність у військових формуваннях – найнебезпечніший фактор, який впливає не лише на їх боєздатність, а й опосередковано на суспільство, оскільки стан справ у воєнній організації держави є «лакмусовим папірцем», за допомогою якого оцінюється стан національної безпеки.

Дослідженням питань визначення кримінально-правових та кримінологічних засобів протидії злочинності військовослужбовців в Україні займалися такі вчені, як В.В. Бондарев, В.О. Бугаєв, І.М. Даньшин, С.І. Дячук, О.Г. Кальман, В.В. Голина, М.І.Карпенко, М.І. Мельник, Є.Б. Пузиревський, М.І. Хавронюк. Серед зарубіжних вчених кримінологічним аспектам вивчення причин та умов військової злочинності приділяли увагу В.М. Бурлаков, В.Є. Емінов, В.М. Кудрявцев, В.В. Лунєєв, С.М. Іншаков, В.С. Овчинський, І.М. Мацкевич і багато інших науковців.

Необхідно зазначити, коли йдеться про такі складні явища, як злочинність, слід враховувати безліч причин, визначаючи серед них основні та другорядні, об'єктивні і суб'єктивні, постійні або тимчасові [1]. Розглядаючи основні причини зло-

чинності, потрібно виходити з того, що «... вона (злочинність) об'єктивно пов'язана з багатьма негативними економічними, соціальними, суспільно-психологічними, демографічними, організаційно-управлінськими, правовими й іншими негативними явищами та процесами, що притаманні даному суспільству» [2, 49].

Такий підхід дав змогу В.Є. Емінову та І.М. Мацкевичу зробити висновок про те, що «... причини злочинності військовослужбовців тісно пов'язані з причинами злочинності в державі (як частина і ціле) та не можуть розглядатися окремо одне від другого» [3, 45]. Подібну думку висловлював В.В. Лунєєв, зауважуючи: «... основні тенденції в розвитку злочинних проявів військовослужбовців відображають загальні закономірності змін злочинності у державі» [4, 55].

На нашу думку, під час дослідження такого явища, як військова злочинність, потрібно застосовувати категорію «фактори» як родове поняття, оскільки воно містить усі види детермінації військових та загальнокримінальних злочинів, вчинених військовослужбовцями (військовозобов'язаними, резервістами під час проходження зборів). Коли йдеться про певні групи злочинів (наприклад, проти порядку проходження військової служби, проти порядку експлуатації військової техніки, проти порядку несення спеціальних служб) або про одиничні злочини (чи про їх сукупність), вчинених військовослужбовцями, то більш доцільно говорити про причини та умови їх скоєння.

За змістом фактори військової злочинності можна поділити на: фінансові (відсутність належного бюджетного фінансування Збройних Сил

України та інших військових формувань); політичного характеру (наприклад, неодноразові зміни політичних рішень щодо доктрини функціонування збройних сил); соціально-психологічного характеру (нездоровий моральний клімат у суспільстві, правовий нігілізм, недоліки виховання); правового характеру (недосконалість законодавства, яке регламентує проходження військової служби); організаційно-управлінського характеру (відсутність узгодженої позиції між законодавчими та виконавчими органами влади з питань військового будівництва); інформаційного характеру (перекручування інформації щодо діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань у засобах масової інформації); криміногенного характеру (вплив факторів, які обумовлюють злочинність у державі в цілому); соціального (недостатня соціальна захищеність окремих категорій військовослужбовців).

Однією з проблем протидії військовим злочинам є недосконалість законодавчої бази з цього питання. Так, незважаючи на підвищену суспільну небезпечність злочинів проти порядку проходження або несення військової служби, санкцією жодної статті, які містяться у розділі XIX Кримінального кодексу України (КК України), додаткові покарання не передбачені. Якщо вчинення злочину військовослужбовцем було пов'язано з його посадою або із зайняттям певною діяльністю суд має право призначити йому додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у межах, встановлених ст. 55 КК України.

Додаткове покарання у виді позбавлення військового звання може бути застосовано судом лише до військовослужбовця, який вчинив тяжкий або особливо тяжкий злочин, із наведенням у вироку мотивів призначення цього виду додаткового покарання. Позбавлення військового звання у разі вчинення військовослужбовцем злочину середньої тяжкості або невеликої тяжкості законом не передбачено. За вчинення дисциплінарного правопорушення відповідальність визначена Дисциплінарним статутом Збройних Сил України керівнику відповідного органу військового управління (статті 48–52, 62, 68 КК України). Це при тому, що суспільна небезпечність дисциплінарного проступку набагато нижча, ніж злочину.

Стаття 148-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність службових осіб за використання в особистих або інших неслужбових цілях державних

коштів, наданих їм у службове користування службових приміщень, засобів транспорту чи зв'язку, техніки або іншого державного майна, якщо зазначені дії завдали державі шкоди на суму, що не перевищує п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Водночас відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем у формі незаконного використання транспортних засобів, споруд, іншого військового майна (ст. 423 КК України) настає лише за умови, що заподіяна істотна шкода, якщо вона полягає у спричиненні матеріальних збитків, становить 250 і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Таким чином, військовослужбовець, який спричинив державі шкоду на суму, що дорівнює, скажімо, 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, не може бути притягнутий ані до адміністративної, ані до кримінальної відповідальності.

Керівні документи з питань притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності також містять багато протиріч. Так, в Інструкції про порядок проведення службового розслідування у Збройних Силах України відсутні визначення поняття «службове розслідування»; посилення на можливість ініціювання призначення службового розслідування для зняття безпідставних, на думку військовослужбовця, звинувачень чи підозр; констатація можливості особи відмовитися від дачі пояснень відповідно до вимог ст. 63 Конституції України; вказівка на обов'язковість ознайомлення юриста військового формування з результатами службового розслідування.

Зазначені недоліки законодавчого характеру ускладнюють притягнення винних осіб до кримінальної, адміністративної та матеріальної відповідальності, а в деяких випадках тягнуть відміну прийнятих рішень судом або взагалі унеможливають адекватне реагування держави на вчинене військовослужбовцем правопорушення. На це, зокрема, автор неодноразово звертав увагу в попередніх публікаціях [5, 57–61; 6, 9–12; 7, 321–340].

Окрім того, з часу набуття Україною незалежності, тобто з 1991 року, так і не було прийнято закону, який визначав би статус військовослужбовців. Цей закон доцільно було б розробити та прийняти, незважаючи на те, що певне коло питань, пов'язаних із перебуванням військовослужбовців на військовій службі, висвітлено в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» [8, 534] та відповідних положеннях, прийнятих з урахуванням особливостей функціо-

нування того чи іншого військового формування. В законі бажано визначити статус військовослужбовців як сукупність прав і свобод, гарантованих державою, їх обов'язки й умови, а також регламентувати процедуру притягнення військовослужбовців (військовозобов'язаних, резервістів) до передбаченої законодавством України відповідальності. Потребує визначення поняття дисциплінарного проступку (правопорушення), винне вчинення якого є єдиною підставою дисциплінарної відповідальності військовослужбовця. При цьому під військовим дисциплінарним проступком пропонується розуміти протиправну дію (бездіяльність) військовослужбовця, військовозобов'язаного, резервіста під час проходження зборів, яка полягає у порушенні військової дисципліни та згідно з законодавством України не тягне настання кримінальної або адміністративної відповідальності. З огляду на те, що ні у військових статутах Збройних Сил України, ні в Інструкції про порядок проведення службового розслідування у Збройних Силах України не визначено обставин, що підлягають з'ясуванню при притягненні військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності, вбачається, що умови їх оцінки та впливу на рішення, що буде прийнято, а також механізм притягнення військовослужбовців до відповідальності за дисциплінарні правопорушення недосконалі.

Вчиненню злочинів військовослужбовцями строкової служби та служби за контрактом сприяє те, що внаслідок падіння престижу військової служби продовжується масовий відтік зі Збройних Сил України та інший військових формувань найбільш підготовлених, дієздатних та енергійних молодих офіцерів. Ті, хто залишився служити, не завжди можуть вчасно зреагувати на ту чи іншу конфліктну ситуацію у військовому колективі, прийняти виважене та своєчасне рішення. У свою чергу, старші офіцери на посадах командира батальйону та вище, які мають певний досвід керівництва підлеглими, у разі вчинення ними дисциплінарного правопорушення або злочину не поспішають інформувати про це прокуратуру та Військову службу правопорядку у Збройних Силах України, а іноді навіть вживають заходи щодо приховування вчинених суспільно небезпечних діянь від командування та правоохоронних органів.

Бездіяльність командирів (начальників) особливо помітна у разі вчинення підлеглими таких злочинів, як самовільне залишення військової частини або місця служби, порушення статутних

правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглих, застосування нестатутних заходів впливу щодо підлеглого, розкрадання військового майна тощо.

Залишені без належного реагування порушення чинного законодавства як солдатами, так і їх командирами, призводять до відчуття військовослужбовцями своєї безкарності, а відтак, провокують подальшу зухвалість у скоєнні інших суспільно небезпечних діянь, сприяють підвищенню рівня латентної злочинності у військових формуваннях.

Таку ситуацію у військах можна виправити, якби вже сьогодні було прийняте рішення про запровадження інституту «сержантів служби за контрактом», тобто поступової заміни молодших командирів військовослужбовцями, які не перебувають на строковій службі. Доцільним вбачається залучення як молодших командирів тих військовослужбовців, які виконували обов'язки у складі миротворчих контингентів. Не секрет, що не кожен сержант з числа призовників наділений якостями, що є визначальними в особистості командира будь-якої ланки. Керівник лише тоді може вимагати виконання своїх наказів від підлеглих, коли вони визнають його не лише офіційним, а й «неформальним» лідером. Недаремно видатний радянський воєначальник Г.К. Жуков під час наради з вищими офіцерами зауважив: «Армією команду я і сержанти...» [9, 272], маючи на увазі молодших командирів минулих років, навчених та перевічених війною.

Що стосується злочинів, які вчиняють особи офіцерського складу, прапорщики та військовослужбовці служби за контрактом, то основними факторами, причинами й умовами їх скоєння можна назвати: несприятливі соціально-економічні умови проходження військової служби, низький рівень соціальної захищеності; недоліки у підборі кадрів на відповідні посади; обіймання окремими військовими службовими особами однієї посади протягом тривалого часу; відсутність коштів на проведення повноцінної бойової підготовки військовими підрозділами, частинами тощо; недосконалість обліку та порушення порядку зберігання військового майна; віддаленість органів військового управління вищого рівня, контролюючих та прокурорсько-слідчих органів; бажання деяких командирів і начальників використати своє службове становище для незаконного збагачення за рахунок держави; неналежне виконання деякими військовослужбовцями своїх обов'язків, пов'язаних із проходженням та несенням військової служби.

За даними судової статистики, в 2006 році було засуджено 69 офіцерів, 43 мічмани і прапорщики, 31 сержант і старшина (46,6% загальної кількості засуджених), у 2007 році – 71 офіцер, 38 мічманів та прапорщиків, 26 сержантів і старшин (46,1% загальної кількості засуджених), у 2007 році – 71 офіцер, 38 мічманів та прапорщиків, 26 сержантів і старшин (46,1% загальної кількості засуджених). У 2008 році – 83 офіцери, 49 мічманів та прапорщиків, 31 сержант і старшина (54% загальної кількості засуджених). У 2009 році – 56 офіцерів, 29 мічманів та прапорщиків, 30 сержантів і старшин (44,7% загальної кількості засуджених) [10, 87].

Для запобігання злочинності військовослужбовців на загальносоціальному рівні першочергове значення мають державні заходи, спрямовані на нейтралізацію, обмеження сфери й потужності дії базисних, насамперед економічних її причин та умов. Необхідно відновити престиж військової служби, забезпечити реальний професіоналізм військ, відповідність усього особового складу якісно новим вимогам сьогодення. Лише за таких умов можна вирішити завдання загального та спеціального запобігання злочинам військовослужбовців.

Невідкладними заходами протидії військовим злочинам мають стати:

- відпрацювання доктрини військової безпеки України, виходячи з вимог забезпечення її національної безпеки, з урахуванням внутрішньої та зовнішньополітичної ситуації країни;

- належне фінансування Збройних Сил України та інших військових формувань, яке враховувало б відповідний та компроміс між економічними можливостями держави та сучасними потребами Збройних Сил України. При цьому фінансуватися мають як заходи, пов'язані із підтриманням бойової готовності військ, так і соціальні програми для військовослужбовців та членів їхніх сімей;

- перехід на комплектування усіх військових формувань та правоохоронних органів, у яких передбачена військова служба, виключно за контрактом. Для цього потрібно створити такі матеріально-технічні та соціально-економічні умови служби цих категорій військовослужбовців, які давали б їм більше можливостей для самореалізації. Варто зазначити, що про необхідність переходу військових формувань на контрактну основу неодноразово висловлювались повноважні представники органів законодавчої та виконавчої влади. У травні 2013 року Кабінетом Міністрів України

затверджено Державну програму реформування армії, яка розрахована на п'ять років.

Нещодавно в системі військових навчальних закладів України вперше запроваджено заочну форму навчання для військовослужбовців. Враховуючи прогресивність і важливість прийнятого рішення, зауважимо, що такі подальші кроки доцільні у цьому напрямі.

Загальновідомо, що на сьогодні у Збройних Силах України існує потреба в заміщенні офіцерських посад взводної та ротної ланок. Тому необхідно було б розглянути питання про можливість присвоєння військового звання «лейтенант» із призначенням на відповідну посаду військовослужбовця (рядового чи сержанта служби за контрактом), котрий заочно закінчив військовий навчальний заклад і бажає продовжити службу на посаді офіцера за умови повторного укладення з ним контракту:

- удосконалення кадрової політики у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, яка передбачала б всебічну підготовку офіцерського складу, підвищення вимог до його ділових і моральних якостей;

- відновлення (з урахуванням нових умов) військово-патріотичного виховання призовників, здійснення заходів, спрямованих на недопущення призову на військову службу антисоціальних осіб.

За цих обставин суттєвого значення набуває організація правового виховання не лише офіцерів, прапорщиків, а й усіх без винятку категорій військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, вжиття заходів щодо зміцнення військової дисципліни, взаємодії з контролюючими, правоохоронними та судовими органами.

Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи передусім мають бути спрямовані на поліпшення роботи військової служби правопорядку, активну виховну роботу серед військовослужбовців, підвищення їх морального й професійного рівнів; залучення громадських організацій до реалізації запобіжних заходів; удосконалення статистичного обліку правопорушень і злочинів у збройних силах; принципове реагування командирами військових формувань на прояви агресії, жорстокості, нестатутних відносин серед військовослужбовців.

Індивідуальні заходи протидії військовим злочинам полягають у цілеспрямованому виявленні серед призовників осіб з антисупільними поглядами, проведення з ними систематичної виховної роботи з метою формування відповідних мораль-

них і ціннісних настанов щодо поведінки в армії, виховання патріотизму, а також своєчасне притягнення до дисциплінарної та адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень.

Отже, у переважній більшості країн світу проблеми, з якими стикаються військові форму-

вання, вирішуються на законодавчому та урядовому рівнях. Лише за допомогою послідовних заходів загальнодержавного характеру, підкріплених розумінням та підтримкою суспільства, можна успішно протидіяти злочинності у військових формуваннях.

Список використаних джерел:

1. Эминов В.Е. Преступность военнослужащих: исторический и социально-правовой анализ / В.Е. Эминов, И.М. Мацкевич. – М.: Пенаты, 1999. – 260 с.
2. Долгова А.І. Кримінологія / А.І. Долгова. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 120 с.
3. Кримінологія: курс лекцій / под ред. проф. Данышина И.Н. (общая часть) и проф. Голины В.В. (Особенная часть). – Х.: Одиссей, 2007. – 280 с.
4. Лунеев В.В. Кримінологія: причины, предупреждение и методы изучения преступлений в Вооруженных Силах СССР: учеб. / В.В. Лунеев. – М.: Военный Краснознаменный институт Министерства обороны СССР. – 356 с.
5. Туркот М.С. Кримінологічна характеристика суб'єкта злочину, передбаченого статтею 423 КК України / М.С. Туркот // Вісник прокуратури. – 2008. – №2. – С. 57–61.
6. Туркот М.С. Проблемні питання правового регулювання правоохоронної діяльності / М.С. Туркот // Радник юстиції. – 2008. – №2(8). – С. 9–12.
7. Проблемы протидії злочинності: підруч. / [О.Г. Кальман, І.М. Козьяков, В.М. Куц, Б.В. Лизогуб, С.С. Мірошниченко, О.М. Подільчак, О.М. Толочко, М.С. Туркот]; за ред. проф. Кальмана О.Г. – Х.: Новасофт, 2010. – 347 с.
8. Щелоков А.А. Книга будущего командира / Щелоков А.А. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2007. – 288 с.
9. Про військовий обов'язок і військову службу: закон України від 25 березня 1992 року №2232-ХІІ // Офіційний Вісник України. – 2006. – №17. – Ст. 1261.
10. Пузиревський Є.Б. Запобігання військовим злочинам: моногр. / Є.Б. Пузиревський; за заг. ред. доктора юрид. наук О.М. Литвинова. – Х.: Ніка Нова, 2011. – 176 С.

Микола ТУРКОТ

ДЕТЕРМІНАНТИ ВІЙСЬКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Резюме

У статті розглянуто окремі аспекти військової злочинності як небезпечного явища, яке впливає на боєздатність військових формувань та правоохоронних органів України, у яких передбачена військова служба. На думку автора та науковців, фактори злочинності у військах і в державі тісно пов'язані між собою. Зроблено висновок про те, що для ефективної протидії злочинам, що вчиняються військовослужбовцями, потрібні спільні зусилля держави та суспільства.

Николай ТУРКОТ

ДЕТЕРМИНАНТЫ ВОИНСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Резюме

В статье рассмотрены отдельные аспекты воинской преступности как опасного явления, которое влияет на боеспособность воинских формирований и правоохранительных органов, в которых предусмотрена военная служба. По мнению автора и учених, факторы преступности в обществе и войсках тесно связаны между собой. Сделан вывод о том, что для эффективного противодействия совершению военнослужащими преступлений необходимы совместные усилия государства и общества.

Mykola TURKOT

DETERMINANTS OF MILITARY CRIMINALITY

Summary

In the article the separate aspects of military criminality are considered as the dangerous phenomenon, which influences on military efficiency of the military formings and law enforcement authorities military service is foreseen in which. An author agrees with opinion uchenikh, which consider that the factors of criminality in society and troops are closely relates to between itself. Drawn conclusion that for effective counteraction a feasance servicemen pre stupleniy, joint efforts of the state and society are needed.